

Образователен център „Дай, бабо, огънче!“ гр. Перник

Какво научих по български език от I до IV кл.?

III и IV клас - випуск 2016/2018 г.
Ръководител : Жана Йорданова

1. Безсъзно свързване.

а/ между простите изречения се пише запетая.

Завала сняг, земята побеля.

б/ в някои случаи вместо съюз се пише тире:

Лозето не ще молитва – иска мотика.

2. Съзно свързване

а/ пред думите за връзка: а, но, ала, ама, та, па ,че, обаче, за да, защото, понеже, тъй като и др. **се пише запетая.**

Децата трябва да ядат плодове, за да са здрави.

б/ пред думите и, или, да, когато са употребени еднократно, **не се пише затетая.**

Гледах небето и се радвах на звездите.

в/пред думите и, или, да, когато се повтарят, **се пише запетая.**

г/ простите изречения, които започват с думите: която, където, защото, че, преди да, когато, както, като, след като, на което, за да, тъй като се ограждат със запетая

ПРЕДГОВОР

Това помагало е предназначено за учениците от началното училище. То съдържа правилата, които се изучават в часовете по БЕ.

Съдържанието на помагалото ще помогне на учениците:

- да правят бързо и лесно справка за правилата, на които се подчиняват правописните особености на думите и изреченията в българския език.;
- да обобщят знанията си за правописа, тъй като материалът е подреден тематично.
- съзнателно да овладеят правописа, когато работят самостоятелно
- да затвърдят знанията си, получени в училище, за българския правопис .

От авторите

Какво научих за звуковете и буквите?

Гласни звукове

1. Видове гласни звукове

Гласните звукове са **тесни и широки**. Широките гласни се изговарят с широк отвор на устата, а тесните гласни – с тесен отвор.

Образуват се двойки гласни: **a – ъ; о – у; е – и.**

2. Правописни правила.

Гласния звук в неударена сричка проверяваме чрез сродна дума, в която е под ударение / **ръка – ръчен**/. Ако няма дума за проверка, правим справка с правописния речник.

Когато се съмняваме дали да пишем A или Ъ в последната сричка на думата, проверяваме чрез формата за множествено число. Пишем Ъ, ако гласният звук изпада / **рекъл – рекли**/, и A, ако се запазва / **казал – казали**/

театър – театри бляскав - бляскави

В сегашно време на глаголите от 1 л. ед. и 3 л. мн. ч. има разлика между изговора и правописа в последната сричка. Правилно е да се пише:

аз мълча	аз пека	аз спя	аз къпя
те мълчат	те пекат	те спят	те къпят

Когато глагол от 1 л.ед.ч. завършва с **-M**, то в 1л.мн.ч. се пише и се изговаря с **-ме**

аз шия - ние шием аз рисувам ние рисуваме

Образуват се с помощта на възклицицателните частици: ох; ех; ах; я, и др. Започват с главна буква и завършват с удивителен знак / ! /

Я, щъркелите вече дойдоха!

Подбудителни – с тях се изказват: желания, заповед, молба, забрана, съвет или покана. Започват с главна буква и завършват с удивителен знак / ! /

Моля те, мамо, купи ми шоколад!

Видове изречения по състав

Просто – съдържа само едно сказуемо.

Ученникът поздрави учителя си.

Сложно – съдържа повече от едно сказуемо.

Ученникът поздрави и влезе в стаята.

ПРЕПИНАТЕЛНИ ЗНАЦИ В ИЗРЕЧЕНИЕТО

Просто изречение

В средата на изречението:

- двоеточие / : / - пише се при изброяване.

Ние сме три добри приятелки: аз, Мими и Лора.

- запетая / , / - употребява се при изброяване.

Добавете: захар, набухвател, брашно и щипка сол.

- тире / - / - пише се при изпускане на думи

Снагата й – тънка топола.

В края на изречението: точка, удивителен, въпросителен знак,

многоточие - пише се след изречение с недоизказана мисъл.

Ex, ако имах още малко време...

Сложно изречение

Простите изречения в състава сложното изречение се свързват по два начина – безсъузно и съузно.

ИЗРЕЧЕНИЯТА ПРИ ОБЩУВАНЕ

Главни части на изречението

ПОДЛОГ – Главна част на изречението, която показва, кой върши действието.

Подчертава се с една права черта.-----

Изразява се със СИ, ПИ, ЧИ .

Когато подлогът е дума от мъжки род, единствено число, се членува с пълен член – ЪТ; -ЯТ; когато не е подлог, се членува с кратък член – А или – Я

Навън дъждът се усилва.

Момчето наблюдаваше дъжда през прозореца.

СКАЗУЕМО – главна част на изречението, която се открива с въпроса „КАКВО ПРАВИ?”, зададен към подлога в изречението.

Подчертава се с две прави черти.

Изразява се обикновенно с глагол.

Навън дъждът се усилва.

Видове изречения по цел на изказване:

Съобщителни - с тях се предават съобщения.

Те започват с главна буква и завършва с точка/. /

Ябълковото дърво е отрупано с цвят.

Въпросителни - с тях се задават въпроси. Образуват се с помощта на въпросителните думи: ли, дали, нали, колко, кога, къде и др. Те започват с главна буква и завършват с въпросителен знак./ ? /

С цвят ли е отрупано ябълковото дърво?

Възклициателни – с тях се изразяват чувства:-радост, болка, възторг, страх, тревога.

Съгласни звукове

1. Видове съгласни звукове:

Съгласните звукове са: **сонорни, звучни и беззвучни.**

Сонорни- тези който изграждат думата- **ламарина / л, м, р, н,/**
Звучни са първите 7 от българската азбука - **б, в, г, д, ж, з, й + дз, дж**

Беззвучни – к, п, с, т, ф, х, ц, ч, ш.

Звучните и беззвучните образуват двойки:

Б-П; В-Ф; Г-К; Д-Т; Ж-Ш; З-С; ДЖ-Ч; ДЗ-Ц

2. Правописни правила.

Правописа на съгласните звукове проверяваме чрез сродни думи или други форми на думата, в които след съгласния има гласен звук.

ориз – ориза зъб – зъби кубче – кубове

Както и да се изговарят и чuvат, представките винаги се пишат по един и същи начин. Например: **подсказва, разтяgam; отбива; сбира; изскочи**

Правописа на звучните съгласни **В, С** в началото на думата, пред съгласна проверяваме в правописния речник:

всякога, второкласник, вход.

сбор, съват , сдружение, сграда

Правопис на беззвучната съгласна Т пред звучна съгласна в средата на думата проверяваме в право-писния речник

гонитба , сватба, отговор, отгризвам, отгоре

Правописа на думи със струпани съгласни проверяваме като:

Изменим формата – **болест** - **болести**

Сравним със сродна дума – **кръст** - **кръстосана**

Проверяваме в правописен речник

БУКВИТЕ Ъ, Щ, Ю, Я

Буквата Ъ не означава звук

Буквата Щ винаги е два звука **Ш** и **Т**

Буквите Ю и Я означават **два звука**, когато са в началото на думата / **юнак, южен ; ято, ясен/** или след гласен звук /**лилия, каюта/**

Когато са след съгласен звук **Ю** и **Я** означават **един звук**
/дюни, лято, дюля/

Какво научих за думите при общуване?

Части на думата

Думи с обща част и сходно значение се наричат: **сродни думи.**

Общата им част се нарича **корен.**

пътека пътуват пропътува пътен

Представката е част от думата, която стои пред корена – **раз- под-; над- ; от- ; с-; из-; и други.**

Наставката е част от думата, която стои след корена - **-ник, -ен, -еж, -ист, -ач, -ар, -ач, -тел и др**

Окончание – с него се означава рода и числото на думите – **спортсти, учителка**

отговорник заключена

НАРЕЧИЯ

1. Определение

Части на речта, които поясняват сказуемото в изречението.

2. Видове наречия

- за място – отговарят на въпроса „КЪДЕ?” – навън
- за време - отговарят на въпроса „КОГА?” – вчера
- за начин - отговарят на въпроса „КАК?” – бързо
- за количество-отговарят на въпроса „КОЛКО?”-много

3. Степенуване:

Наречието се степенува, когато сравняваме един и същи признак на едно и също действие.

много по-много най-много

4. Правопис на наречия

1. ЗАПОМНЕТЕ !!!

Наречията – наляво, завинаги, помежду, недобре презглава,
невинаги, довечера, вдругиден, настриди, напосоки, отначало,
наесен, навреме, надлъж, вкъщи набързо, ваведнъж, на криво,
навсякъде, ...

ЛИЧНИ МЕСТОИМЕНИЯ

Думи, които могат да бъдат използвани вместо лични имена се наричат местоимения. Това са:

ЕД.Ч

1.л – АЗ

2.л. – ТИ

3.л. – ТОЙ; ТЯ; ТО

МН.Ч

1.л – НИЕ

2.л. – ВИЕ

3.л. – ТЕ

ЧИСЛИТЕЛНИ ИМЕНА

1. Определение

Части на речта, които назовават числа.

2. Видове числителни имена

Числителни бройни – те показват количество и отго варят на въпроса „**Колко?**“ – две, три, сто.....

Числителни редни – те показват поредно място, отговарят на въпроса „**Кой по ред?**“ – първи, шести...

3. Членуване на числителни имена

Числителните имена се членуват, както съществителните имена.

4. Правопис на числителните имена

1. Числителните бройни и числителните редни имена, които завършват на 10, се пишат по два начина:

- **пълна** – **единадесет, единадесети**
- **кратка** – **единайсет, единайсети**

2. Когато числителните броини завършват с Т и се членуват, се пишат с две Т / - TT /

пет – петтте тринадесет – тринадесеттте

3. Когато датата и месеца се изписват с цифри, след числото на деня и на месеца се поставя точка, а когато се изписват с думи не се пише точка:

08.04.1995 г. 8 април 1995 г.

Образуване на думите

Непроизводните думи са едносрочните – **стол, мач, цар, кон, лед, мед, и др.**

1. С помощта на представки и наставки от тях се образуват **производните** думи:

медена **разледен,**

2. Думи се образуват и като се свържат две други. Получават се **сложни** думи. Връзката е:

чрез съединителна гласна /-о-, -е-/ Те се пишат слято.

коминочистач **земемер**

без съединителна гласна.

пишат се слято

киноартист **мореплавател** **тригодишен**

пишат се полуслято/с тире/

заместник - **директор** **жълто** - **зелени**

Значение на думите

Това, което думата означава и назовава, е нейното **значение**. Думите могат да имат едно значение и се наричат **-единозначни** или много и се наричат **многозначни**.

комети – **опашати звезди** / едно значение/

син – **дете, цвят** / две значения/

Обикновено използваме думите за ясно и точно назоваване. Тогава те са в **прякото си значение**. Понякога обаче назоваваме описаното, като го сравняваме с други предмети или явления. В този случай употребяваме думите в тяхното **преносно значение**.

Рибите плуват в морето. / пряко значение/

Облаците плуват в небето. / преносно значение/

Видове думи:

Синоними – думи с различен звуков състав, но близки по значение. **хубост, обаяние, очарование**

Антоними – думи с противоположно значение

студен – топъл **обличам – събличам**

ЧАСТИ НА РЕЧТА

СЪЩЕСТВИТЕЛНИ ИМЕНА

1 Определение:

Части на речта, които назовават предмети и отговарят на въпроса „**Какво е това?**“ Подчертават се с _____

2. Видове същ.имена:

съществителни нарицателни – отговарят на въпроса: **Какво е това ?** - река, момче.....

съществителни собствени – отговарят на въпроса **Кой е?**; **Коя е?**; **Кое е?**; **Кои са?** - Дунав, Митко....

умалителни съществителни – с тях назоваваме малки предмети или изразяваме чувства- ушенце, Лилинце

3. Род на същ.име:

Мъжки род – **един стол** – м.р.

Женски род – **една маса** – ж.р.

Среден род – **едно креватче** – сп.р.

3. Число на съществителното име:

Единствено число – един предмет – **ед.ч.**

Множествено число – много предмети – **мн.ч.**

4. Членуване на съществителните имена:

1. Съществителните имена от **женски род** се членуват с определителния член:

ед.ч. – ТА

маса – масата

нощ – нощта

пролет - пролетта

мн.ч. – ТЕ

масите

нощите

2. Съществителните имена от **среден род** се членуват с определителния член:

ед.ч – ТО

момче – момчето

звънче – звънчето

мн.ч. - ТА

момчетата

звънчетата

3 Съществителните имена от **мъжки род** се членуват с определителния член:

a/ **ед.ч. – А или – ЪТ** **мн.ч. – ТЕ**
молив – молива, моливът **моливите**

б/ **ед.ч - -Я или –ЯТ** **мн.ч. – ТЕ**
= когато завършват с наставките – ар; - тел
аптекар – аптекаря, аптекарят **аптекарите**
учител – учителя, учителят **учителите**

= **когато завършва на Й:**

порой – пороя, пороят **пороите**

= когато са от групата на следните десет същ. име.

ден, път, сън, нокът, лакът, зет, цар, крал, кон, огън

ЧЛЕНУВАНЕ НА СЪЩ.ИМЕНА ОТ М.Р. СПОРЕД СЛУЖБАТА ИМ В ИЗРЕЧЕНИЕТО

Когато същ.име от м.р.ед.ч **е подглог** в изречението, то се членува с **пълен член – ЪТ или –ЯТ**.

Писателят написа ново стихотворение.

Когато същ.име от м.р.ед.ч **не е подглог** в изрече-нието, то се членува с **кратък член – А или – ЪТ**.

Той прочете новото стихотворение на писателя.

Правопис на съществителни нарицателни и същ. умалителни имена:

Съществителните нарицателни имена се пишат с **малка** буква:
дърво, куче, младост

Съществителните умалителни имена се пишат с **малка** буква:
столче, връвчица, креватче, пиленце
главна: Митенце, Петенце

Правопис на съществителни собствени имена:

1. С **главна буква** се пишат всички собствена имена - на хора, на животни, на градове и села, на държави, на планини и реки:**Петъо Иванов Петров, Шаро, Пловдив, България, Рила, Марица**

2.Когато съществителни собствени имена са географски понятия и се състоят от две думи, втората се пише:- **с малка буква, ако е нарицателно:** **Черно море, Стара планина, Балкански полуостров.**

- с главна, ако е съществително собствено : **Стара Загора, Велико Търново, Бели Лом**

3.Имената на литературните герои, съставени от две или повече думи се пишат **с две главни букви:**

Баба Меца, Ежко Бежко, Пипи Дългото чорапче .

4.Имената на празниците се пишат с **главна** буква: **Коледа, Великден, Лазаровден, Гергьовден**,ако се състоят от две думи: първата се пише **с главна** буква,а следващите с **малка**, ако са нарицателни имена:

Бъдни вечер, Нова година,

5.Названията на музеи, театри, кина, училища, улици, библиотеки **се поставят в кавички:** **ул.,„Кракра”; читалище „П.К.Яворов”; ОУ „Св. Иван Рилски”;**

6. Когато названията на улици и площиади се пишат върху пощенска пратка те **не се поставят в кавички**
гр. Пловдив
ул.Кракра

ПРИЛАГАТЕЛНИ ИМЕНА

1. Определение

Части на речта, които означават признания на предметите и отговарят на въпросите: Какъв?; Каква?; Какво?
Какви? Подчертават се с вълнообразна черта-

2. Род и число на прилагателните имена:

По **род и число** прилагателните имена **се съгласуват** със съществителните имена, които поясняват.

весел мъж – м.р.; ед.ч.

красива природа – ж.р.; ед.ч.

сиво зайче – спр.р.; ед.ч

усмихнати дечица – спр.р.; мн.ч.

3. Членуване на прилагателните имена

Прилагателните имена се членуват както съществителните, които поясняват:

**ж.р.- ТА спр.р-ТО м.р.- Я, -ЯТ мн.ч.-ТЕ
малката малкото малкия малкият малките**

4. Степенуване на прилагателни имена

Степенуване – сравняване на лица или предмети по техните качества. Използват се частиците **ПО** и **НАЙ**.

При писане те се отделят **с тире**

красив

по-красив

най-красив

5. Правопис на прилагателни имена, които се пишат с двойно

Н /-нн-/

Когато прилагателното име в мъжки род завършва на **-НЕН**, то в ж.р.; спр. и мн. ч. се пише с **-нн-**

лунен – лунна, лунно, лунни .

Когато прилагателното име в мъжки род завършва на **-ЕН**, то в ж.р.; спр. и мн. ч. се пише с едно **Н**

писмен – писмена, писмено, писмени.

ГЛАГОЛИ

1 Определение:

Части на речта, които откриваме с въпроса „Какво прави?“.

2.ЛИЦЕ НА ГЛАГОЛА

ед.ч.

1л – аз пея

2л. – ти пееш

3л той, тя, то – пее

мн.ч

1л. - ние пеем

2л. –вие пеете

3л. – те пеят

3.Число на глаголите

Единствено число – когато действието се извършва от един предмет – ед.ч.

Множествено число – когато действието се извършва от много предмети – мн.ч.

4.Време на глагола

Когато действието се извършва в момента на говорене и пред глагола може да се постави думата СЕГА, казваме, че глагола е в СЕГАШНО ВРЕМЕ

Момчил сега чете книга.

Когато действието се извършва преди момента на говорене и пред глагола може да се постави думата ПРЕДИ, казваме, че глагола е в МИНАЛО ВРЕМЕ .То бива два вида:

- МИНАЛО СВЪРШЕНО – изразява действието в миналото, което е свършило преди момента на говорене.

Той вече поля цветята.

- МИАЛО НЕСВЪРШЕНО – изразява действието в миналото, което е продължавало в момента на говорене.

Тогава той още поливаше цветята.

Когато действието ще се извърши след момента на говорене и пред глагола може да се постави думата ЩЕ, казваме, че глагола е в БЪДЕЩЕ ВРЕМЕ

Мая ще свири на пиано.

5. Правопис на глаголите

1. Глаголите, които в 1л.ед.ч. имат окончание – А ,в 3л.мн.ч. се пишат с –АТ, когато окончанието е –Я се пишат с – ЯТ

аз плета те плетат

аз вървя те вървят

2. Глаголите, които в 1л.ед.ч. имат окончание – М ,в 3л.мн.ч. се пишат с –АТ или ЯТ,

аз давам те дават

аз стрелям те стрелят

3.. Глаголите, които в 1л.ед.ч. имат окончание – М ,в 1л.мн.ч. се пишат с – МЕ, когато в 1л.ед.ч. имат окончание – А или –Я ,в 1л.мн.ч. се пишат с – М

аз рисувам ние рисуваме

аз вървя ние вървим

аз пиша ние пищем

СПОМАГАТЕЛНО ПРАВИЛО:

Няма глагол, които да завършва на Ъ.